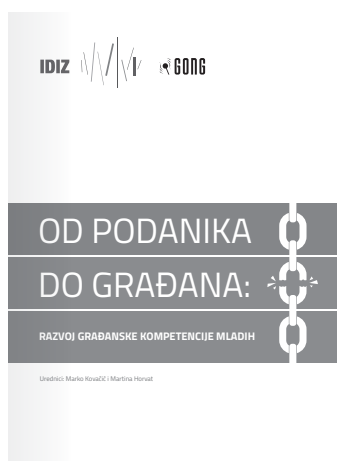

Marko Kovačić i Martina Horvat (ur.)

Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i GONG, Zagreb, 2016.,
266 str.

Prema riječima Almonda i Verbe (1963.), „za učinkovitost demokracije nisu toliko presudne institucije [...] koliko mišljenja i stavovi građana o političkim procesima te o ulozi pojedinca i mogućnosti njegova utjecaja na te procese“ (str. 113), tj. politička kultura. Upravo koncept političke kulture uvodi u temu, ali i objašnjava samo ime zbornika *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih*, čiji je cilj utvrditi razumiju li mladi u Hrvatskoj političke procese, artikuliraju li svoje zahtjeve te nastoje li ih ostvariti, odnosno može li se govoriti o njihovoj participacijskoj političkoj kulturi ili ona i dalje ima karakteristike parohijalne (politička neosviještenost) i podaničke (politička pasivnost) kulture, kojima u demokratskom uređenju nije mjesto. Zbornik oku-

plja deset radova i podijeljen je u dva dijela: prvi uključuje radove koji se bave prikazom razvoja građanskog odgoja i obrazovanja (dalje u tekstu GOO) te stanjem političke pismenosti mladih u Hrvatskoj, utvrđenoj temeljem rezultata istraživanja inicijative GOOD i IDIZ-a provedenog 2015. godine, dok se drugi odnosi na regionalni kontekst uspostave i razvoja GOO-a, odnosno na njegovu provedbu u Srbiji, Sloveniji i Bosni i Hercegovini.

Urednici zbornika Marko Kovačić i Matina Horvat u uvodnom radu, „Razvoj političkih i građanskih kompetencija mladih – pregled uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatski obrazovni sustav“, nude pregled istraživanja o provedbi GOO-a u Hrvatskoj te donose zaključak o njegovoj sporednoj i neobaveznoj ulozi, ali i neadekvatnoj inkorporiranosti u programe. Ono je na osnovnoškolskoj razini, umjesto u višim razredima, smješteno u prve razrede u okvir predmeta Priroda i društvo, dok na srednjoškolskoj razini postoji razlika u njegovoj prisutnosti i kvaliteti ovisno o vrsti škole, što povlači pitanje potencijalne socijalne segregacije učenika (str. 23). Rad nudi i pregled zakonskih odredbi razvoja građanskih kompetencija mladih u RH-u, koje su dovele do eksperimentalnog uvođenja Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja 2012. godine, temeljem kojeg se, bez uvažavanja preporuka učenika,

nastavnika i stručnjaka, godinu dana nakon donosi i program GOO-a kroz isključivo međupredmetnu provedbu.

Sljedeća dva poglavlja iznose rezultate gore spomenutog istraživanja vezane uz političko znanje maturanata, a s obzirom na različite metode analize pojedini se rezultati različito i tumače.

Prema analizi Bojane Ćulum, Anje Gvozdanović i Nikole Bakete u radu „Politička znanja hrvatskih maturanata i značajnost odrednica koje ih oblikuju“, učenice bolje razumiju temeljne političke pojmove, a učenici su politički informiraniji, dok se po poznavanju ustavno-političkog ustrojstva i po ukupnom političkom znanju ne razlikuju. Učenici čiji su očevi obrazovaniji te koji pohađaju gimnaziju ostvarivali su bolje rezultate, kao i oni uspješniji u školi te, u manjoj mjeri, oni koji sudjeluju u volonterskim i humanitarnim aktivnostima. Suprotno očekivanjima autora, članovi nevladinih organizacija i oni skloni nekonvencionalnoj političkoj participaciji (bojkot proizvoda, demonstracije i peticije) lošije su upoznati s temeljnim političkim pojmovima. Autori zaključuju da političko znanje najviše oblikuju obrazovni faktori, pri čemu je vrsta srednje škole njegov najsnažniji prediktor, zatim školski uspjeh, dok, zanimljivo, samo pohađanje predmeta GOO-a to nije uopće (str. 41).

Dragan Bagić i Berto Šalaj nastojali su u radu „Kako mladi stječu političko znanje? Analiza čimbenika političke pismenosti hrvatskih maturanata“ uvidjeti utjecaj spomenutih faktora na političko znanje uz isključenje potencijalnih intervenirajućih varijabli (obrazovanje roditelja, prosjek ocjena, članstvo u strankama i nevladinim udrugama, društvena i politička informiranost te školska atmosfera, tj. odnosi u školi). I tom se analizom tip obrazovanja pokazao kao ključan čimbenik razine političkog znanja, ali značajnim se prediktorom pokazao i spol, te učenici sada ostvaruju bolje rezultate od učenica na svima četirima razinama političkog znanja (str. 63). Značajnim su se prediktorima pokazali i uspjeh u školi (na svim skalama), članstvo u političkim organizacijama (osim na skali poznavanja temeljnih političkih pojmova) te atmosfera škole (osim na skali informiranosti), dok ostala obilježja, za razliku od prethodne analize, nisu doprinijela tumačenju razlika u razini političkog znanja.

Unatoč različitoj interpretaciji rezultata, spomenuta dva rada donose isti generalni zaključak – razina političkog znanja hrvatskih maturanata je niska, a tamo gdje znanje i postoji, površno je te ga učenici ne mogu primijeniti na konkretnu političku situaciju. Složni su i po pitanju vrste škole kao ključnog prediktora razine političkog znanja učenika, te, kao i autori prvog poglavlja, upozoravaju na potencijalnu segmentaciju učenika ovisno o školi, što je posebice zabrinjavajuće s obzirom na to da više od dviju trećina svih učenika srednjih škola pohađa strukovne programe (str. 45). Potrebno je, kako navode Bagić i Šalaj, uvesti jedinstven program političke edukacije mladih koji bi anulirao, a ne proizvodio i potencirao razlike u njihovim građanskim kompetencijama (str. 70).

Kosta Bovan i Daniela Širinić u radu „(Ne)demokratski stavovi maturanata u Hrvatskoj – prisutnost i odrednice“ upućuju na generalno prihvaćanje demokratskih stavova među hrvatskim maturantima, uz umjereni stupanj autoritarnosti i političkog ci-

nizma¹, ali i podzastupljenost etnocentričnih stavova, uz znatan napredak u odnosu na podatke iz 2011. godine. Utvrđeno je i egalitarnije poimanje rodni uloga, ali je s druge strane utvrđen i visok stupanj homofobije. Vrsta škole opet se pokazala kao najvažnija odrednica stavova, pri čemu učenici gimnazija pokazuju manju sklonost autoritarnosti, etnocentrizmu, rodnom neegalitarizmu te homofobiji, što u manjem intenzitetu vrijedi i za učenike koji su politički pismeniji i manje religiozni. Također, učenici su skloniji neegalitarizmu i homofobiji od učenica, a oni politički informiraniji, što je iznenađujuće, skloniji etnocentrizmu, političkom cinizmu i homofobiji (str. 82). Obrazovanje roditelja i članstvo u organizacijama civilnog društva i u ovom su se, kao i u prethodnom, radu pokazali kao loši prediktori stavova.

Nakon što su prethodna poglavlja dala uvid u razinu političkog znanja i vrijednosti maturanata, sljedeća se dva osvrću na njihovu političku participaciju, koju Vlasta Ilišin u poglavlju „Socijalna i politička participacija maturanata“ analizira kroz širi (sudjelovanje ukućana) i uži aspekt (osobno sudjelovanje). Ukućani maturanata više su uključeni u stranačke nego civilne organizacije², što utječe na angažman samih maturanata u istom smjeru (str. 104). Potvrđena je i slaba informiranost maturanata, koji preferiraju fragmentirane i pristrane izvore informacija (društvene mreže, razgovori s vršnjacima i roditeljima, internetski portali). Najčešća je njihova neformalna participacija (humanitarne akcije, volontiranje i peticije), rjeđa formalna (glasovanje³ i predstavnička tijela mladih), a najrjeđa ona u prosvjedima ili bojkotima. Obrazovni program i školski uspjeh opet najviše određuju razlike među učenicima. Gimnazijalci s boljim školskim uspjehom najviše su informirani, učenici četverogodišnjih škola više sudjeluju u neformalnim i formalnim oblicima, dok učenici trogodišnjih škola više bojkotiraju proizvode, a oni strukovnih sudjeluju u prosvjedima. Na te se rezultate nadovezuje i rad „Participativna demokracija, učenje za aktivno građanstvo i školska kultura“ Vedrane Spajić-Vrkaš i Martine Horvat, koje naglašavaju tek djelomičnu obuhvaćenost tema koje pridonose razumijevanju demokracije i uloge građana redovnim školskim programom te slabu prisutnost izvanrednih aktivnosti i slab interes maturanata za njih, no opet uz određene razlike među školama. Pritom gimnazijalci češće sudjeluju u programima razvoja talenata i volontiranja, a učenici trogodišnjih škola u onima za pomoć u učenju i suzbijanje nasilja te građanskom i zdravstvenom odgoju⁴. Školsku kulturu u Hrvatskoj autorice vide kao kombinirani model „suradničke škole“, s horizontalnom suradnjom među učenicima te verti-

¹ Odgovori maturanata mogu upućivati i na nezadovoljstvo političkom situacijom, ne toliko sklonost autoritarnosti i cinizmu.

² Podatak, ako je istinit, zabrinjava jer je broj političkih stranaka (153) znatno manji od onog civilnih udruga (53 160), dok je, ukoliko se radi o krivoj percepciji učenika, još jedan pokazatelj niske političke pismenosti.

³ Velik dio ispitivane populacije, pogotovo one trogodišnjih škola, još nije punoljetan, tako da taj nalaz treba uzeti s oprezom.

⁴ Zanimljivo je ali i, kako navode autorice, nejasno da za programe građanskog i zdravstvenog odgoja, koji su obavezne međupredmetne teme, više od 30% učenika tvrdi da se ne provode – ili je dio učenika ostao izvan provedbe ili učenici ne prepoznaju spomenute teme (str. 132).

kalnom između učenika i profesora, i „škole bez nasilja“, koju karakterizira nulta tolerancija na nasilje i potiskivanje problema, ali ne i poticanje suradnje, rješavanja problema i osjećaja zajedništva (str. 143).

U posljednjem poglavlju prvog dijela zbornika, „Istraživanja građanskog odgoja i obrazovanja: višerazinski pregled“, autorice Vedrana Spajić-Vrkaš i Mateja Čehulić iznose zaključke međunarodnih istraživanja (CIVED i ICCS⁵), koji upućuju na trend zamijećen i u Hrvatskoj – većina učenika poznaje temeljna demokratska načela, ali njihovo je razumijevanje površno (str. 156). Rezultati ukazuju i na varijabilnost modela GOO-a među zemljama, dok usporedba dvaju istraživanja pokazuje da znanje učenika u gotovo svim zemljama stagnira ili nazaduje. I istraživanja na europskoj razini ukazuju na neujednačenost modela GOO-a te na jaz između „starih“ demokracija, koje su ozbiljno shvatile potrebu za njegovim provođenjem i „novih“, u kojima se ono zadržalo na razini političke retorike (str. 170). U Jugoistočnoj Europi znanje i razumijevanje demokratskih procesa ispod je osrednjeg, a najbolji rezultat ostvaruje BiH, koja je GOO uvela nešto ranije kao obavezan poseban predmet, što je indikativan rezultat.

Upravo je završni rad prvog dijela zbornika i svojevrsan uvod u tematiku drugog dijela, u kojem se izučavaju specifičnosti predmeta GOO-a u Sloveniji, Srbiji i BiH.

Prema Marjanu Šimencu i Mitji Sardoču, u poglavlju „*Multiple Dimensions of Citizenship Education Implementation in Slovenia*“, slovenski obrazovni sustav karakterizira često mijenjanje samog imena i sadržaja predmeta GOO-a, koji se razvija od 1980-ih, kada je bio vezan uz ideologiju, do 2011. godine, kada dobiva ime *Državljska in domovinska kultura in etika* i određuje suvremene ciljeve razvoja političke pismenosti, kritičkog mišljenja te aktivne participacije učenika (str. 192). Autori se referiraju i na već spomenuta istraživanja (CIVED i ICCS), prema kojima su slovenski učenici kroz deset godina jedini napredovali na razini političkog znanja, ali i povjerenja prema institucijama, stavova prema imigrantima i njihovim pravima te klimi u školi. Ipak, iako su učenici pokazali bolje znanje, njihovo je razumijevanje osnovnih demokratskih koncepata, zaključuju autori, i dalje nisko (str. 197).

Kako navode Dragana Gundogan, Mladen Radulović i Milan Stančić u radu „*Građansko vaspitanje u Srbiji – perspektive nastavnika i učenika srednjih škola*“, GOO je u Srbiju uveden 2001. godine kroz izborni predmet *Građansko vaspitanje (GV)*, koji je alternativa Vjeronauku. Godinu kasnije ono dobiva status obaveznog izbornog predmeta, ali se smanjuju kriteriji kompetencija nastavnika za njegovo izvođenje. Problem nekompetentnosti u nastavi naglašavaju i sami nastavnici, koji smatraju da je gradivo suhoparno, ponavljajuće i učenicima nezanimljivo. S druge strane, učenici gradivo GV-a smatraju zanimljivim i zadovoljni su stečenim znanjima, iako ga većinom upisuju jer je jedina alternativa Vjeronauku (str. 213). I nastavnici i učenici naglašavaju potrebu uvođenja GV-a kao obaveznog predmeta koji se bavi aktualnim i svakodnevnim temama, no, prema zaključku autora, kreatori obrazovnih politika te

⁵ *Civic Education Study* (1999.) i *International Civic and Citizenship Study* (2009.).

preporuke ne uzimaju dovoljno u obzir, što je, kako smo vidjeli u prvom poglavlju, bio slučaj i u Hrvatskoj.

„Pregled provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini“ autorice Nejra Neimarlija Roić i Belma Gijo započinju 2003. godinom, kada se uvodi zaseban predmet Demokracija i ljudska prava, obavezan za sve srednje škole, osim za one u kojima se nastava odvija na hrvatskom jeziku, koje imaju predmet Politika i gospodarstvo. U drugom dijelu rada autorice se pozivaju na već spomenuto istraživanje u zemljama Jugoistočne Europe te naglašavaju da, iako su učenici BiH ostvarili najbolje rezultate, njihovo znanje varira i, kao i u Hrvatskoj, ovisi o vrsti škole i školskom uspjehu. Ono varira i po kantonima te, što je posebno zanimljivo, prema jeziku izvođenja nastave, pri čemu učenici po završetku GOO-a na bosanskom jeziku ostvaruju bolje rezultate od učenika koji ga pohađaju na hrvatskom i srpskom (str. 235).

Kada se, nakon čitanja svih radova zbornika, ponovno postavi pitanje o transformaciji mladih od poslušnih u asertivne, odgovor koji se na prvu nameće u smjeru je zaključka o perzistentnoj podaničkoj i pasivnoj, pa čak i parohijalnoj i politički neosvijestenoj kulturi mladih u Hrvatskoj, koju održava specifična nepoticajna školska kultura, usmjerena prvenstveno na održavanje reda i poštivanje pravila te usvajanje znanja, a ne i poticanje suradnje te razvoj kritičkog mišljenja i participacije učenika. Uzme li se u obzir da se u hrvatskom istraživanju, za razliku od međunarodnih, status roditelja nije pokazao kao prediktor znanja, što ukazuje na to da politička pismenost mladih ovisi o školama, koje ju sustavno ne potiču, navedeni zaključak još je problematičniji.

Ipak, unatoč niskim razinama političke pismenosti maturanata, u većini je njezinih segmenata zabilježen uzlazni trend u odnosu na slična istraživanja provedena 2010. godine, što daje naznaku da bi se, naravno uz dodatan na rad na razvoju kurikula GOO-a i njegovim eventualnim uvođenjem kao jedinstvenog i za sve škole obaveznog predmeta te praktičnu primjenu, s vremenom mogao očekivati svojevrsan napredak, kako u Hrvatskoj tako i ostalim zemljama regije koje su prošle slične zakonodavne preinake te bilježe srodne probleme u njihovoj provedbi.

Isto tako, iako ovaj zbornik nudi uistinu korisne uvide u stanje pismenosti maturanata, ne treba zaboraviti da skupinu mladih čine i druge populacije (studenti i zaposleni), pri čemu bi podaci o njihovoj pismenosti, ali i onoj ostalih generacijskih skupina, uz već dostupna komparativna međunarodna istraživanja, omogućili bolju predodžbu građanskih kompetencija maturanata.

Ivana Čavar

Magistra sociologije, Zagreb